

TJUSTS och LOFTAS HISTORIA

För tre miljarder år sedan stelnade vår jordskorpa. Berg bildades och eroderade till sand som packades till nytt berg. De äldsta delarna i vårt urberg är ca 2 miljarder år gammalt och utgör botten på den, genom flera nedisningar försvunna, Fennoskandiska bergskedjan.

För 250 miljoner år sedan började två jordplattor gnida mot varandra och de stora sprickor som är så karaktäristiska för Tjust bildades. Från söder har vi Verkebacksviken, Gamlebyviken, Loftadalen, Edsviken och Valdemarsviken. Den längsta kan följas från Storkläppen utanför Källvik till långt in i Östergötland. Sprickan är fylld med inlandsisens grusåsar vid Tättö, Tångered-Bågvik, Helgenäs och Ukna.

För 18000 år sedan började inlandsisen smälta och för 10 till 8 tusen år sedan frilades hela Götaland och Norrland. När isen smält höjde sig landet. Först gick det snabbt men avtog och höjningen är nu ca 2 mm per år. Det var vår store vetenskapsman Celsius som på 1730-talet började mäta landhöjningen eller Wattu-minskningen som den kallades.

Samtidigt som landet höjdes åkte Östersjöns vattenyta upp och ned i flera omgångar. Det berodde på att Östersjön ibland var en sötvattensjö, Baltiska Ishavet, och ibland en havsvik.

Ismältningen gjorde att också havets yta ändrades. Bibelns syndafloed sammanfaller nära med den stora sista havshöjningen. 80 meter höjde sig havet för 8000 år sedan. Det anmärkningsvärda är inte de stora förändringarna utan att det varit så stabilt de senaste 6000 åren.

När det flikiga Tjust steg ur havet kom växter, djur och människor snabbt efter. Vissa tider var klimatet som vid Medelhavet nu. Tjust med sina vikar och skärgård blev tätbefolkat. Man beräknar att det här fanns lika många människor under bronsåldern som nu - tätorter som Gamleby och Överum oräknat.

Tjust ligger i knutpunkten mellan två viktiga färdleder. Den ena är den väst-öst-liga leden från Göteborg via Skara, Vadstena, Linköping och Tjust till Gotland, Ryssland och de arabiska

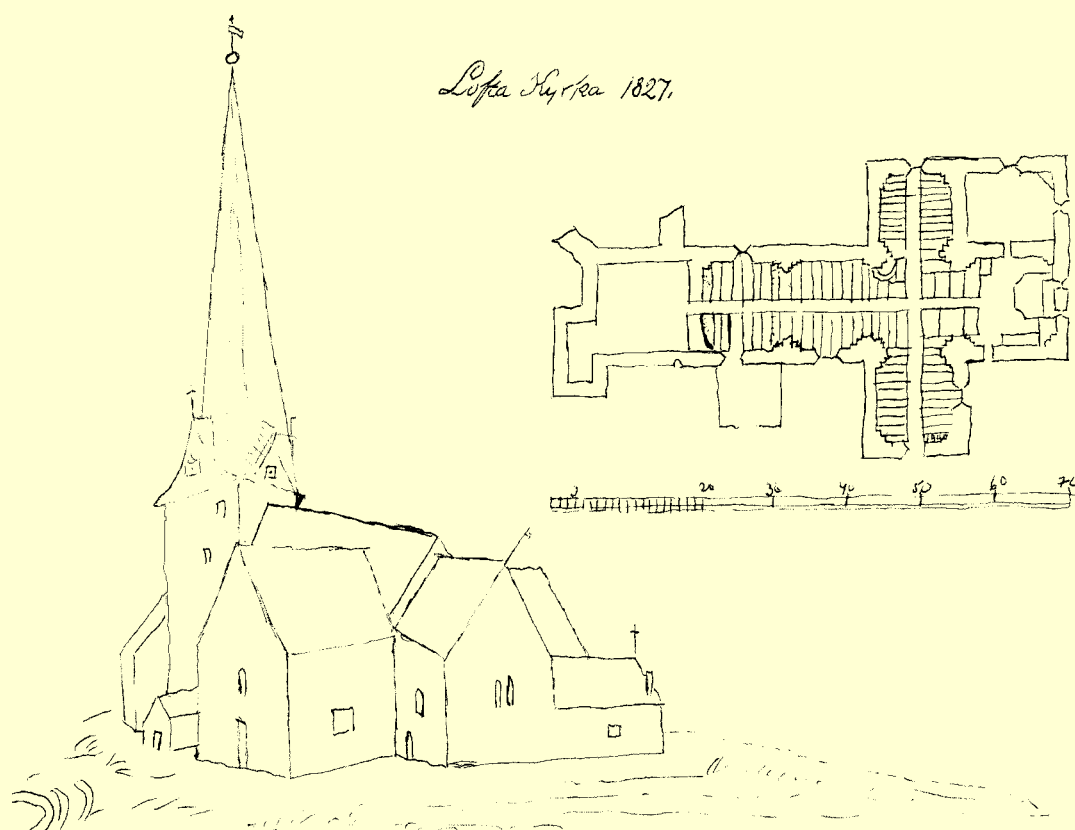
Tjusts vikar omkring år 1000

länderna. Pilgrims- och handelsfärder följde de lederna. Sprickbildningarna kantades av fornborgar. De var observations- och signalplatser och kanske en slags tullstationer för dåtidens handel. Lämningar från bronsåldern, från 1800 till 500 fKr, är särskilt rikliga. En gotisk historie-skrivare, Jordanes, besökte Sverige omkring år 550. Han berättar om en stam "Theustes" som förmodas vara Tjustborna.

Den nord-syd gående segelleden genom vår skärgården var snabb men också farligare. Den har kommit att kallas kung Attedals segel-led.

Lofta - Tjusts vagga

Ett befolknings och kulturcentrum uppstod runt och mellan Västerviken och Edsviken. Ända fram till Västerviks flyttning kallades Gamlebyviken för Västerviken, dvs den västra viken från Lofta sett. Mellan dessa vikar utbreddes Loftaviken, en grund fiskrik vik som var seglingsbar till Harg, Hägg och Hässelstad. Runt viken fanns fina ängar för odling och bete och myrmalm för verktyg på nära håll. Området var dessutom mycket lämpat för sjöfart och handel.

År 1000 eKr, dvs under sen vikingatid, sjönk havet omkring 1,7 m på kort tid. Det har man sett vid utgrävningar i Stockholm och Birka i Mälaren. Vid den tiden började man bygga båtarna större och segelleden till Birka blev oanvändbar. Det var därför som Birka snabbt miste sin betydelse som handelscentrum och det var då som loftadalen torrlades.

Den äldsta tingsplatsen för Tjusts härad kan ha varit Tingstad i Lofta. Det har inget att göra med domarringarna där som är gravplatser. Men namnet Tingstad är mycket gammalt och namn uppstår inte utan att det finns behov av dem. När Loftadalen torrlades flyttade tinget till Västervik (= Gamleby) och omnämndes där första gången år 1337.

Götarnas kyrka

Tjustborna kom genom handel och vikingatåg tidigt i kontakt med kristendomen. Man tror att det började redan under 800-talet. Det var inte svårt för vikingarna att ta till sig ännu en gud. Men konflikter uppstod senare när den vite krist gjorde anspråk på att vara den ende guden. Det största inflytandet kom från de Brittiska öarna. Många Götar blev döpta av Thurngot som blev götarnas förste biskop 1013 med säte i Skara. Han dog år 1030. På 1070-talet försökte biskopsdömet Bremen att sprida kristendomen via två kristna grupper. Den ena var birkaborna och den andra var götarna längs kusten. Birka miste till Bremens förtvivlan snart sin betydelse både som handels- och religiöst centrum. Det

finns inga spår av någon kyrka där från den tiden. Men götarnas skärgård och Gotland utvecklades vidare.

En Johan Wadman antecknar år 1826 om Lofta kyrka " att kyrkan var grundlagd förrän något tempel ännu fanns på Öland och man berättar, att Ålands innevånare länge låtit till Lofta överföra sina barn för att döpas, vilken av nödvändigheten föreskrivna sed intill senaste tider skall ha bibehållits ". Var fanns då denna kyrka? Jo, på Kyrkkullen vid Ottinge. Mycket talar för det. Loftaborna byggde knappast en stor stenkyrka omkring år 1100 utan att ha en stabil församling och en sådan hade med säkerhet en kyrka långt innan stenkyrkan byggdes. Man byggde på de gamla kultplatserna och Kyrkkullen är en gravplats som använts mycket länge. Den ligger också strategiskt i knutpunkten mellan de W-O och S-N-liga lederna och nära det folkrika Tjusts tingsplats Tingstad.

Efter landhöjningen, när Loftaviken blivit Loftadalen, ville man ha en ståtligare kyrka. Kunskapen att bränna bruk och bygga med sten fördes hit med munkarna från kontinenten. Urkunder berättar " att Lofta kyrka var bygd av gråsten och försedd med torn, vars långa spira hade spånbeklädnad, liksom själva kyrkotaket". Kyrkan hade sin riktning med koret åt öster och tornet åt väster på samma plats som den nya kyrkan. Byggnadsstilen kom senare att kallas Romansk och kännetecknas bla av runda valv.

Den tredje kyrkan kom till 1836 i en stil som kom att kallas för Tegnerlada efter stilens upphovsman. Några få saker har bevarats från den gamla kyrkan.

Uppgång och tillbakagång

När Loftadalen torrlagts på 1200-talet och inte längre var seglingsbar fick Edsviken och Västra viken större betydelse. Edsviken hade en hamn nedanför kyrkoruinen. Kyrkoherde Gustav Malmberg skriver år 1920: " Dess läge betingades av den gamla trafikleden Östersjön - Syrsan - Storsjön och vidare sjösystemet ända uppåt Åtvidshället. Den gamla strandkanten kan ännu skönjas med sin hamnvik nedanför kyrkbacken... ". Strandkanten är nu bortschaktad, men där och vid Tindered började leden mot Östergötlands inre med en knutpunkt vid Vårdsbergs kyrka. Västervik, nuvarande Gamleby, övertog Loftas betydelse för handel och som centrum i Tjust. Men Västervik flyttades till Västra vikens mynning genom kungligt påbud och övertog Gamlebys stadsprivilegier 1433. Gamlebys andra storhetstid kom på 1800-talet med utskeppningar från Björkfors, Tyllinge och skogarna därbortom. Tillbakagången hade det omvända skälet och började 1871 med Kinda kanal och 1902 när östra stambanan tog över transporterna.

Staden tar över

År 1971 blev Västerviks stad kommunens centralort. Genom att allt av vikt flyttats dit utarmades landsbygden och Lofta på service och kompetens och därmed också demokrati. När järnbruken i Ed, Överum och Ankarsrum försvann blev många människor tvungna att flytta från landsbygden för sin försörjning.

En gång i tiden sträckte sig Lofta från Lucerna och Stegeholm i syd till Broddebo i norr. Socknen var fem mil lång och rymde 3.800 innevånare. Sedan dess har Lucerna, Loftahammar, Norrlandet och Överum skilts av och Lofta har år 1996 566 innevånare.

Lars Cornell
9709